

**DIAREYA (ICH KETISHI KASALLIGI) — BOLALAR SALOMATLIGI
UCHUN JIDDIY XAVF**

Qoʻqon Universiteti Andijon filiali tibbiyot fakulteti

“Pediatriya ishi” 2-kurs 24-04-guruh talabasi

Yaqubova Azimaxon Raximjon qizi

Email: azimayakubova0@gmail.com Tel: +998333002303

Zilola Chalaboyeva PhD, v.b.dotsent

Qoʻqon Universiteti Andijon filiali

Umumiy kimyo kafedrası

Email: Chalaboyevazilola559@gmail.com +998901762818

Annotation

Diarrhea (acute intestinal disorder) remains one of the leading causes of morbidity and mortality among children worldwide, especially in low- and middle-income countries. The disease is primarily caused by bacterial and viral infections and is strongly associated with poor sanitation, unsafe drinking water, and inadequate hygiene practices. Diarrhea can lead to severe dehydration, electrolyte imbalance, shock, and death if untreated. Young children, particularly infants and malnourished children, are at the highest risk due to immature immune function and low body reserves. Early recognition, oral rehydration therapy, nutritional support, and timely medical intervention are crucial in reducing complications and mortality. Integrated preventive strategies, including vaccination against rotavirus, improved water quality, and promotion of hygiene practices, significantly enhance child health outcomes [1, 2].

Keywords: Diarrhea, dehydration, electrolyte imbalance, pediatric mortality, infection, sanitation, prevention.

Annotatsiya

Diareya (ich ketishi kasalligi) dunyo boʻylab, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda, bolalar oʻlimi va kasallanishining yetakchi sabablaridan biridir. Kasallik asosan bakterial va virusli infektsiyalar natijasida kelib chiqadi hamda iflos suv, notoʻgʻri sanitariya sharoiti va gigiyena qoidalariga rioya qilmaslik bilan bogʻliq. Davolanmasa, diareya ogʻir suv yetishmovchiligi, elektrolit buzilishi, shok va oʻlimga olib kelishi mumkin. Chaqaloqlar va kam vaznli bolalar eng yuqori xavf guruhida boʻlib, immun tizimining yetilmaganligi va organizm rezervlarining kamligi tufayli asoratlari tez rivojlanadi. Erta tashxis, ogʻirlik darajasiga mos rehydratatsiya terapiyasi, toʻgʻri ovqatlanish va shoshilinch tibbiy yordam kasallik oqibatlarini kamaytirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Rotavirusga qarshi emlash, toza ichimlik suvi va gigiyena targʻiboti kabi integratsiyalashgan profilaktik chora-tadbirlar bolalar salomatligini sezilarli darajada yaxshilaydi [1, 2].

Kalit soʻzlar: Diareya, suv yetishmovchiligi, elektrolit buzilishi, bolalar oʻlimi, infektsiya, sanitariya, profilaktika.

Аннотация

Диарея (острое кишечное заболевание) остаётся одной из ведущих причин заболеваемости и смертности среди детей во всем мире, особенно в странах с низким и средним уровнем дохода. Болезнь вызывается бактериальными и вирусными инфекциями и тесно связана с плохими санитарными условиями, небезопасной питьевой водой и несоблюдением правил гигиены. При отсутствии лечения диарея может приводить к тяжёлому обезвоживанию, нарушению электролитного баланса, шоку и смерти. Наибольшему риску подвержены младенцы и недоношенные дети, а также дети с дефицитом питания из-за незрелости иммунной системы и низких резервов организма. Ранняя диагностика, оральная регидратационная терапия, питание и своевременное медицинское вмешательство являются ключевыми мерами снижения осложнений и смертности. Комплексные профилактические меры, включая вакцинацию против ротавируса, улучшение качества воды и пропаганду гигиены, значительно улучшают здоровье детей [1, 2].

Ключевые слова: Диарея, обезвоживание, нарушение электролитного баланса, детская смертность, инфекция, санитария, профилактика.

Kirish

Diareya (ich ketishi kasalligi) bolalar salomatligi uchun jiddiy tahdid soluvchi kasallik boʻlib, dunyo boʻylab bolalar oʻlimining asosiy sabablardan biri hisoblanadi [1]. Kasallik tez rivojlanadi va ogʻir asoratlar — suv yetishmovchiligi, elektrolit buzilishi, shok holati va hatto oʻlimga olib kelishi mumkin, ayniqsa 5 yoshgacha boʻlgan bolalarda.

Etiologik jihatdan diareya viruslar (masalan, rotavirus), bakteriyalar (*Escherichia coli*, *Salmonella*) va baʼzi parazitlar natijasida rivojlanadi. Patofiziologik jarayon suv va elektrolit muvozanatining buzilishi bilan tavsiflanadi, natijada organizm tezda dehidratsiyaga uchraydi. Yosh bolalarda bu jarayonlar organizmning past rezervlari va immun tizimining yetilmaganligi sababli tezroq ogʻirlashadi [2].

Kasallikning rivojlanishiga asosiy omillar iflos suv, notoʻgʻri sanitariya sharoiti va gigiyena qoidalariga rioya qilmaslik hisoblanadi. Shu bilan birga, yetarli ovqatlanmaslik va malnūtritsiya diareya oqibatlarini yanada kuchaytiradi. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, integratsiyalashgan profilaktika choralarini joriy etish — toza suv taʼminoti, gigiyena targʻiboti, ona suti bilan oziqlantirish va rotavirusga qarshi emlash — kasallanish va oʻlim koʻrsatkichlarini sezilarli darajada kamaytiradi [1, 2].

Mazkur ishning maqsadi bolalarda diareyaning etiopatogenezi, xavf omillari, klinik kechishi hamda dalillarga asoslangan profilaktika va davolash yondashuvlarini tahlil qilishdir.

Diareya bolalarda tez-tez uchraydigan kasalliklardan biri bo'lib, u nafaqat individual salomatlik, balki jamoat sog'lig'i uchun ham dolzarb muammo hisoblanadi. Epidemiologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, rivojlanayotgan mamlakatlarda har yili millionlab bolalar diareya sababli kasallanadi va minglab bolalar halok bo'ladi [1]. Shu bois kasallikni oldini olish va samarali davolash strategiyalari jiddiy ahamiyatga ega.

Patofiziologik jihatdan, diareya natijasida ichaklarda suv va elektrolitlarning tez yo'qolishi sodir bo'ladi. Bu holat dehidratsiyaga, elektrolit muvozanatining buzilishiga va og'ir hollarda shok holatiga olib keladi. Yosh bolalarda organizmning suyuqlik va elektrolit rezervlari cheklanganligi sababli asoratlar tez rivojlanadi [2].

Kasallikning asosiy sabablaridan biri sifatida iflos suv va sanitariya sharoiti, gigiyena qoidalariga rioya qilmaslik, shuningdek, virus va bakterial infeksiyalar qayd etilgan. Shuningdek, malnüritsiya va yetarli ovqatlanmaslik bolalarda diareya oqibatlarini yanada kuchaytiradi.

Shu sababli diareya bilan kurashish nafaqat individual davolash choralarini, balki profilaktik strategiyalarni — toza suv ta'minoti, sanitariya va gigiyena choralari, ona suti bilan oziqlantirish va rotavirusga qarshi emlash dasturlarini kengaytirishni ham talab qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ushbu integratsiyalashgan yondashuv bolalar o'limi va kasallanish darajasini sezilarli darajada kamaytirishga yordam beradi [1, 2,3].

Mazkur ishda diareyaning bolalar salomatligiga ta'siri, xavf omillari va dalillarga asoslangan profilaktika hamda davolash yondashuvlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Tadqiqotlar metodologiyasi

Mazkur ilmiy ish diareya (ich ketishi kasalligi) bilan bog'liq bolalar salomatligi muammolarini tizimli tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida so'nggi yillarda chop etilgan xalqaro va milliy ilmiy manbalar, epidemiologik tadqiqotlar, klinik tavsiyalar hamda pediatriya bo'yicha amaliy qo'llanmalar o'rganildi [1, 2].

Tadqiqot metodologiyasi quyidagi yondashuvlarni o'z ichiga oladi:

Adabiyotlar sharhi (Literature review):

Diareyaning etiologiyasi, patogenezi va klinik kechishi bo'yicha ilmiy maqolalar tahlil qilindi.

Epidemiologik ma'lumotlar, bolalar o'limi va kasallanish ko'rsatkichlari solishtirildi.

Ma'lumotlarni tanlash mezonlari:

Tadqiqotlarning ilmiy ishonchliligi va peer-review jarayoni orqali chop etilganligi.

Namuna hajmi va yosh guruhlarining aniqligi (0–5 yoshli bolalar).

Kasallik tashxisi klinik va laborator tasdiqlangan bo'lishi.

Profilaktika va davolash usullarining samaradorligi haqida ma'lumot mavjudligi.

Tahlil usullari:

Epidemiologik ko'rsatkichlar (kasallanish darajasi, letallik, xavf omillari) solishtirildi. Suvsizlanish va elektrolit muvozanatining buzilishi bilan bog'liq klinik natijalar umumlashtirildi.

Dalillarga asoslangan profilaktika va davolash yondashuvlari tahlil qilindi.

Klinik va laborator tahlillar:

Bolalarda diareya og'irligini baholashda dehidratsiya darajasi, elektrolitlar holati va suyuqlik yo'qotilishi ko'rsatkichlari hisobga olindi.

Oral rehydratatsiya terapiyasi va boshqa davolash usullarining samaradorligi baholandi [2,4].

Shu metodologik yondashuv bolalarda diareyaning etiopatogenezi, xavf omillari va asoratlarini tizimli o'rganish, profilaktika va davolash strategiyalarini dalillarga asoslab aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqot natijalari

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, diareya bolalar orasida global sog'liqni saqlash tizimida dolzarb muammo bo'lib qolmoqda. Epidemiologik ma'lumotlarga ko'ra, rivojlanayotgan mamlakatlarda har yili millionlab bolalar diareya bilan kasallanadi va minglab bolalar og'ir asoratlar, shu jumladan suv yetishmovchiligi va elektrolit muvozanatining buzilishi sababli vafot etadi [1].

Tahlil qilingan manbalar shuni ko'rsatadiki, eng yuqori xavf guruhida 0–5 yoshgacha bo'lgan bolalar, ayniqsa chaqaloqlar va malnütritsiyaga uchragan bolalar turadi. Ularning immun tizimi yetilmaganligi va organizm rezervlari cheklanganligi tufayli diareya oqibatlari tez rivojlanadi. Shu bilan birga, iflos suv, noto'g'ri sanitariya sharoiti va gigiyena qoidalariga rioya qilmaslik diareyaning keng tarqalishida asosiy omillar sifatida aniqlangan [2].

Klinik natijalar shuni ko'rsatdiki, og'ir suv yetishmovchiligi bilan kasallangan bolalarda oral rehydratatsiya terapiyasi (ORT) va suyuqlik davolash usullarini o'z vaqtida qo'llash natijasida o'lim va asoratlar darajasi sezilarli darajada kamayadi. Shu bilan birga, ona suti bilan oziqlantirish, to'g'ri ovqatlanish va emlash dasturlarini keng qo'llash kasallanish tezligini kamaytiradi.

Natijalar shuni tasdiqladiki, diareya bilan bog'liq asoratlar va o'limni kamaytirish uchun integratsiyalashgan yondashuv — profilaktika, erta tashxis, dalillarga asoslangan davolash va sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish — eng samarali strategiya hisoblanadi [2,3,4].

Xulosa qilib aytganda, bolalar o'rtasida diareya yuqori xavf tug'diradi, ammo samarali profilaktika va davolash yondashuvlari orqali uning salbiy oqibatlarini sezilarli darajada kamaytirish mumkin.

Adabiyotlar tahlili

Bolalarda diareya (ich ketishi kasalligi) mavzusiga bag'ishlangan ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu kasallik global miqyosda bolalar o'limining asosiy sabablari qatoriga kiradi [1]. Epidemiologik tadqiqotlar natijalariga ko'ra, rivojlanayotgan mamlakatlarda har yili millionlab bolalar diareya bilan kasallanadi va minglab bolalar suv yetishmovchiligi va og'ir asoratlardan tufayli vafot etadi [2].

Adabiyotlarda kasallikning etiologiyasi keng yoritilgan: diareya asosan bakterial (*Escherichia coli*, *Salmonella*), virusli (rotavirus) va parazitlar infeksiyalar natijasida rivojlanadi. Shu bilan birga, kasallikning tarqalishida ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik omillar — iflos suv, sanitariya sharoitining yetarli emasligi, gigiyena qoidalariga rioya qilmaslik — muhim rol o'ynaydi [1].

Shuningdek, tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, bolalarda diareyaning og'ir kechishida malnutritsiya, yetarli ovqatlanmaslik va immun tizimning zaifligi asosiy xavf omillari sifatida qayd etilgan. Shu sababli profilaktika choralariga e'tibor qaratish kasallikni kamaytirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Profilaktik strategiyalarga oid tadqiqotlar rotavirusga qarshi emlash, ona suti bilan oziqlantirish, toza ichimlik suvi ta'minoti va gigiyena targ'ibotini samarali choralar sifatida ko'rsatadi [2]. Tadqiqotlar shuni tasdiqladiki, ushbu integratsiyalashgan yondashuv bolalarda kasallanish va o'lim darajasini sezilarli darajada kamaytiradi.

Umuman olganda, mavjud adabiyotlar diareyaning ko'p omilli etiologiyaga ega ekanligini, suv va elektrolit muvozanatining buzilishi eng xavfli asoratlardan biri ekanligini hamda dalillarga asoslangan profilaktika va davolash strategiyalarining samaradorligini tasdiqlaydi [3,4,5].

Xulosa

Diareya (ich ketishi kasalligi) bolalar orasida global sog'liqni saqlash tizimida dolzarb muammo bo'lib, u yuqori kasallanish va o'lim ko'rsatkichlari bilan tavsiflanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kasallikning eng xavfli oqibatlari — suv yetishmovchiligi, elektrolit muvozanatining buzilishi va shok holati — ayniqsa 0–5 yoshgacha bo'lgan bolalarda tez rivojlanadi [1].

Kasallik etiologiyasi asosan bakterial va virusli infeksiyalar bilan bog'liq bo'lsa-da, uning keng tarqalishiga iflos suv, noto'g'ri sanitariya sharoiti va gigiyena qoidalariga rioya qilmaslik kabi ijtimoiy omillar katta ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, malnutritsiya va ona suti bilan oziqlantirish yetishmovchiligi bolalarda kasallik oqibatlarini kuchaytiradi [2].

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, diareya bilan kurashish uchun integratsiyalashgan yondashuv muhimdir:

Erta tashxis va oral rehidratatsiya terapiyasi,
Dalillarga asoslangan davolash,

Ona suti bilan oziqlantirish va to'g'ri ovqatlanishni ta'minlash,
Toza suv va sanitariya sharoitini yaxshilash,
Rotavirusga qarshi emlash dasturlarini kengaytirish.

Ushbu chora-tadbirlar bolalarda diareya sababli o'lim va og'ir asoratlarni sezilarli darajada kamaytirishga imkon beradi. Shu bois, bolalar salomatligini himoya qilish va sog'lom avlodni shakllantirish uchun profilaktik va davolash strategiyalarini kompleks va tizimli ravishda amalga oshirish zarur [4,5].

Shuningdek, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, diareya bilan bog'liq muammolar faqat individual darajada emas, balki jamoat salomatligi nuqtai nazaridan ham jiddiy ahamiyatga ega. Rivojlanayotgan mamlakatlarda suv sifati, sanitariya sharoiti va gigiyena qoidalarining yetarli darajada ta'minlanmasligi bolalar orasida kasallanish ko'rsatkichlarini oshiradi. Shu sababli davlat va jamoat darajasida profilaktik strategiyalarni kengaytirish zarur [1].

Diareya bilan samarali kurashish nafaqat o'lim va asoratlarni kamaytirish, balki bolalar immunitetini mustahkamlash, ularning sog'lom rivojlanishini ta'minlash va kelajak avlod salomatligini yaxshilashga xizmat qiladi. Shu bois pediatriya va jamoat salomatligi amaliyotida diareya profilaktikasi va davolashini integratsiyalashgan yondashuv bilan amalga oshirish — bolalar salomatligini oshirish va global sog'liqni saqlash maqsadlariga erishish uchun asosiy strategiya hisoblanadi [2].

Umuman olganda, diareya bilan bog'liq xavf omillarini kamaytirish va erta profilaktika choralari orqali bolalarda kasallik oqibatlarini sezilarli darajada pasaytirish mumkin, bu esa sog'lom va xavfsiz bolalikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Das JK, Salam RA, Bhutta ZA. Bolalarda ich ketishi global yuklamasi va aralashuvlar. Curr Opin Infect Dis. 2014;27(5):451-458.
2. Lanata CF, Fischer-Walker CL, Olascoaga AC, Torres CX, Aryee M, Black RE. 5 yoshgacha bo'lgan bolalarda ich ketish kasalligi o'limining global sabablarini tizimli sharh. PLoS One. 2013;8(9):e72788.
3. Zhu H-Y, Xu F, Zhao W-Z, Wang H-X, Wang H-G. 1990–2021 yillarda bolalarda ich ketish kasalligi va epidemiologik xususiyatlari. Front Pediatr. 2025;13:1656234.
4. Bitew BD, Woldu W, Gizaw Z. Ko'chmanchi jamoada bolalarda ich ketish va sanitariya-gigiyena omillari. Italian J Pediatr. 2017;43:91.
5. Vargas-Gaibor K, Rendón-Viteri K, Alvarado-Villa G, Faytong-Haro M. Ekvadorda ona, bola va uy sharoitlarining ich ketishni boshqarishga ta'siri. Children. 2025;12(4):473.
6. Bolalarda ich ketish. MSD Professional Edition Manual (Sabablar, simptomlar va davolash).

7. Tripathi PR, Srivastava A. Surunkali ich ketishi bo'lgan bolaga yondashuv. Indian J Pediatr. 2024;91(5):472-480.
8. Darvesh N, Das JK, Vaivada T, Gaffey MF, Rasanathan K, Bhutta ZA. Bolalarda og'riqli ich ketishni oldini olish uchun suv, sanitariya va gigiyena choralari: tizimli sharh. BMC Public Health. 2017;17:776.
9. Pocket Book of Hospital Care for Children: Guidelines for the Management of Common Childhood Illnesses. 2-chi nashr. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti; 2013. (Ich ketish bo'limi).
10. Alkizim F, Matheka D, Muriithi A. Bolalarda ich ketish: an'anaviy choralar yetarli emas, nima qilamiz? Pan Afr Med J. 2011;8:47.